

Јелена Вујановић*

Институт за политичке студије, Београд

АРЧИБАЛД РАЈС У СРПСКИМ МЕДИЈИМА И СРПСКОМ ДРУШТВУ: НЕКАД И САД

Сажетак

Када се данас помене име Арчибалда Рајса у српском друштву оно има позитиван позив и херојски наратив. Странац који је пронашао у душу српског народа и био на нашој страни у најтежим моментима. Пријатељ нашег народа који нас је описао али и критиковао неке наше колективне особине.

Да ли су га грађани, медији и јавни функционери на исти начин посматрали и уважавали и за вријеме његовог боравка и рада у Србији, како је кроз историју овај Швајцарац био приказан у нашим медијима и јавности, а како о њему пишемо данас? Са друге стране, како је он писао о нама и да ли се може рећи да су колективне карактеристике које нам је приписивао присутне и више од 90 година након објављивања књиге „Чујте Срби?“.

Кључне ријечи: Арчибалд Рајс, историјски наратив, Чујте Срби, медији, јавна историја, Први свјетски рат

* Имејл-адреса: jelevujanovic@gmail.com.

УВОД: КО ЈЕ ЗА СРБИЈУ БИО ДР АРЧИБАЛД РАЈС

Име др Арчибалда Рајса је данас у Србији општепознато и веома цијењено. Овај Швајцарац, по струци доктор хемије и професор криминологије на Универзитету у Лозани, форензичар и публициста, у Србију је дошао за вријеме Првог свјетског рата и у нашој земљи остао до краја свог живота, 1929. године. Рајс је у Србију дошао на позив српске владе како би забиљежио и истражио злочине над цивилним становништвом које је починила аустроугарска, њемачка и бугарска војска. Својим преданим радом оставио нам је важна свједочанства о суровим злочинима над Србима нарочито са подручја Јадра, Мачве Поцерине и Рађевине¹ и у то, по Србију тешко вријеме, успјевао је да макар мало парира и наруши негативну пропаганду која је вођена против наше земље (Pivljanin 2014). Заједно са српском војском и народом преживио је повлачење преко Албаније, а о повјерењу које је уживао говори и чињеница да је на Мировној конференцији у Паризу био дио делегације владе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Поред познате књиге „Чујте Срби” (*Ecoutez les Serbes!*), која је објављена постхумно као његово завјештање, Рајс је аутор многих запажених књига и научно-стручних радова из области криминологије², али и књига и текстова важних за нашу историју, као што су: „*Писма са српско-македонског фронта (1916—1918)*” и „*Шта сам видео и проживео у великим данима*” (1928), а 2014. године објављена је и књига „*Др Арчибалд Рајс - Ратни извештаји из Србије и са Солунског фронта - необјављени текстови на српском језику*”.

Иако га сви препознајемо као великог пријатеља српског народа и човјека који нам је оставио важна свједочанства о нашем страдању, али и нашем колективном карактеру, Рајс је у послеријатном периоду дао допринос и у уређивању и модернизовању полиције у Краљевини СХС и криминалистичких техника и начина рада. Поштовање и љубав према храбрости и духу нашег народа исказао је

¹ „Арчибалд Рајс дошао је у Мачву, обишао попришта злочина, разговарао са преживелим мештанима, са аустроугарским ратним заробљеницима, са српским војницима, официрима и долазио до заиста невероватних података. Забележио је да су људи убијани на најсуровије начине: били су распети коњима, избодени бајонетима, спаљивани у школама, печени на ражњу... Рајс је забележио и случај да је тромесечна беба бачена изгладнелим свињама. Он је систематски написао број жртава, начине на који су уморени и њихову старост” (Zarić 2014)

² „Судска фотографија” (*La photographie judiciaire*, Paris 1903); Приручник говорног портрета (*Manuel du portrait parlé*, Paris 1905); Приручник полицијске науке (*Manuel de Police scientifique (technique)*, I. Vols et homicides, Lausanne-Paris 1911);

чак и после своје смрти, оставивши жељу да се његово срце извади и сахрани на Кајмакчалану са његовим саборцима, ослободиоцима Солунског фронта, а на урни је писало:

*„Овде у овој урни, на врху Кајмакчалана
злајно срце сјава,
Пријатељ Срба из најтежих дана,
Јунак Правде, Истине и Права,
Швајцарца Рајса, ком`нек је слава.“*

Ипак, током свог живота и боравака у Србији Рајс је наилазио и на бројне препреке, негативне појаве политичког живота и недостатак подршке (Политика 1921) због које се пред крај живота и повукао са јавних функција изјавивши: *„Али, свако стрпљење има својих граница. И моје је исцрпљено до најдаљих граница. Мој рад се толико омета и багателише, да ми се довољно ставља на знање како вам више нисам потребан“* (Политика 1928, 1)

У наредним редовима настојаћемо да прикажемо какав су однос медији, јавност и доносиоци одлука у Србији имали према Арчибалду Рајсу кроз историју, а какав он према српском народу и српској држави и друштву; колико су негативне друштвене појаве о којима је писао присутне и данас у српском друштву и држави, а колико су његов лик и дјело присутни кроз сегменте онога што се зове јавна историја, оличена у начинима на које се сјећање на Рајса „практикује у музејима, галеријама, историјским и археолошким локалитетима, архивима, филмским, радио и телевизијским компанијама, заводима за заштиту споменика“ (Колаковић 2023), називима улица, споменицима, меморијалним данима итд. и кроз медијске слике и наративе.

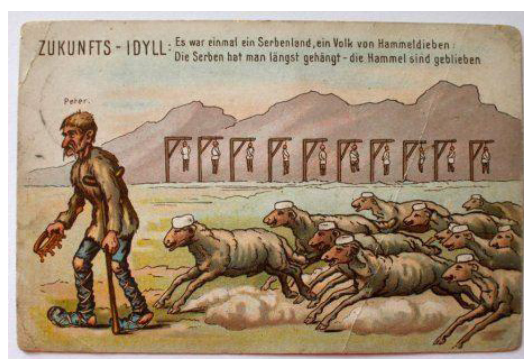
ЦИЈЕЊЕН У РАТУ, САБОТИРАН У РАДУ

Рад и боравак Арчибалда Рајса у Србији, његова писана свједочанства о догађајима и карактеру српских војника и друштва, учешће у биткама, његов рад на идентификацији српских жртава и пописивању и квалификацији злочина које су починили војници Централних сила и преношењу тих информација страној јавности, имале су немерљив значај за Србију у периоду Првог свјетског рата али и после њега.

Рајс је дао велики допринос у борби против аустроугарске, њемачке и бугарске пропаганде која је вођена против Србије (Pivljanin 2014).

„Србија мора бити сломљења”

*„Будућа идила: бејаше једном Србија земља овчара- лопова;
Срби су давно повешани, сад још има само овнова”*

Док је штампа из Беча и Берлина приказивала српски народ као варварски, Рајс је писао: „Ви дајете свету такав пример, каквог досад није било и који се неће заборавити. Пре рата у нашој таштини 'Европљана' ми смо вас често подцењивали као 'Балканце'. После ове горостасне борбе кад се изговори име Србије, ваљаће скинути капу” (Рајс 2014, 18).

Својим марљивим криминолошким радом и истраживањем злочина над цивилним становништвом који су на подручју Мачве, Рађевине, Цера, Јадра и на другим мјестима починиле аустроугарске, њемачке и бугарске трупе, те радовима и књигама на ту тему, извјештајима који су објављивани у угледном Швајцарском часопису

„Газет” (*Gazzete*) и другим међународним листовима, Рајс је дао значајан допринос дипломатској борби Србије против негативне пропаганде која је против наше земље тада вођена (Andelković 2021). „Светска се јавност згрозила на чудовишна дела наших непријатеља, који осетише Рајсов ударац”, а и након тога наставио је „речју и пером ратовати за српску ствар”, писао је лист Политика 1921. године (Политика 1921, 1).

Поред изузетно значајног рада на есхумацији, каталогизацији и пописивању злочина над српским цивилним становништвом, Рајс је присуствовао и борбама српске војске и писао извјештаје и свједочанства о догађајима и карактеру људи тог периода. Он је у својим књигама говорио о најбољим особинама српског колективног карактера, о гостољубивости, храбрости, родољубивости и значају народне традиције, али и о демократичности и „демократском духу” (Рајс 2014, 17; Рајс 1928; Andelković 2021). Називао је војнике краља Петра „војницима Правде” (Рајс 2014, 97) који радије иду у смрт него у срамоту и истицао да су Срби богати једном „величанственом и неискорењивом надом” (Рајс 2014, 78) и да су то људи који пјевају и када се веселе и када иду у јуриш и када их доводе у болнице. Дивио се образовању и старјешинским способностима војводе Мишића, скромности и памети војводе Степе Степановића, побједоносном ставу старог војводе Путника, народном духу краља Петра и храбрости младог престолонаследника Александра. Писао је Рајс и о томе да у ослобођеним дјеловима Македоније становници истичу да „Срби нису угњетачи него демократе који се труде да сваког задовоље” (Рајс 2014, 26) и француском утиску „како су сви Срби тако добри људи” (Рајс 2014, 45); о томе како су немачки заробљеници тврдили да су их Бугари лагали да су „Срби дивљаци који рањенике и заробљенике набијају на колац, да би их живе испекли”, а да је истина скроз другачија и да су говорили „штета што Срби нису наши савезници, а Бугари наши противници” (Рајс 2014, 31–32). Пишући, Рајс је на крају рата, 1918. године, вјеровао да ће Србија „оживети већа него што је икад била” и да „више неће бити усамљена у свету” (Рајс 2014, 88).

Управо због свог великог доприноса Арчибалд Рајс је био и дио делегације владе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Мировној конференцији у Паризу 1919. године.

Ипак, као искрен пријатељ српског народа, Рајс није писао само о врлинама већ је упозоравао и на мане и колективне навике

и друштвене аномалије које би требали поправити. Он је истицао да многе њиве остају необрађене и да се не улаже у ствари од државног интереса под изговором да се новца нема, а да се, са друге стране, троше милиони „за политичке агитације које не доносе добро, већ зло овој земљи” (Рајс 1928, 7). Писао је о лошем уређењу јавне управе и чиновницима који лоше и лијено раде свој посао, о корупцији (Anđelković 2021) која је посебно заразила оне који се „охоло називају интелигенцијом земље” (Рајс 1928, 8), о затворености елите и лошем политичком кадру који спутава и одбацује све који се истичу и издижу образовањем и посебношћу, о народу који је неискварен али има подмитљиву елиту. Примјећивао је да послје рата није истакнута довољна захвалност и сјећање на борце и хероје, нити кроз споменике нити кроз бригу о ратним инвалидима. По његовим ријечима „од свих земаља које су учествовале у рату ваша се најгоре односи према њима” (Рајс 1928, 10)

Највише негативних појава Рајс је примјетио код политичара, интелигенције, али и омладине. Писао је да да млади све више јуре за функцијама и виде државу као `краву музару`, а да странке и професионални политичари дубоко дијеле народ међусобним свађама и препуцавањем „ради властите рекламе” (Рајс 1928, 39), али чувају једни друге јер их међусобно спаја корупција.

Након Првог свјетског рата, он је међу народом у Србији остао врло цијењен. Тако га је Крупањ 1926. прогласио почасним грађанином, а исте те године „министар војске и морнарице, ђенерал Душан Трифуновић известио је својим писмом непоколебивог пријатеља нашега народа др. А. Рајса, да је др. Рајс за своје осведочено пријатељство према нашем народу, за своју осведочену храброст у прошлости рату и за неизмерне услуге учињене нашој ствари произведен за почаснога капетана I класе у нашој пешадији, са правом ношења униформе у свим свечаним приликама” (Политика 1926, 5).

Са друге стране, иако је у послјератном периоду остао у Србији и модернизовао техничку полицију при Министарству унутрашњих послова, његов рад је наишао на доста препрека.

Лист Политика 1921. године истиче да је Влада „умолила професора Рајса” да „свој рад посвети припреми за модерно организовање полицијске службе у нашој држави”, те да је он за кратко вријеме успио припремити нацрт закона, „организовао антропометријску службу, надзор над путницима, школу за полицајце”, али да за цијело то вријеме није наилазио ни на какву

подршку. Шта више „на сваком кораку професор Рајс морао је савлађивати гомиле ситних препрека, које су му на пут стављали немар, незнање, чак и пакост и завист наших људи на положајима” који су на крају успјели „да га избаце” (Политика 1921, 2)

„Ваше Министарство унутрашњих дела има „Техничку службу» коју сам ја својевремено основао са намером да је мало-помало оспособим да вам буде од велике користи. Пошто више нисам могао да поднесем свакојака злостављања, натерали су ме службеници и руководиоци тог министарства, да напустим то место; заменио ме је неинтелигентан човек који је од образовања имао два или три разреда гимназије и подофицирску школу. Он је потрошио много новца да би купио у Паризу и другим местима одличне инструменте и уређаје, а не зна њима да се служи нити зна чему служе. Ставио их је у застакљене ормаре и од њих направио изложбу некоришћених уређаја”, свједочи Рајс (Рајс 1928, 14–15)

Оспоравања је било и на самом почетку његовог рада у Србији јер су га због чињенице да је дошао на позив владе којом је председавао Никола Пашић, из других странака јавно етикетирали као `радикала`, а по његовом свједочењу то је ишло дотле да „су смислили и такву грозоту да ме поткажу савезницима као шпијуна” (Рајс 1928, 33).

У интервјуу за лист Политика 1928. године, он је говорио о припремама за прославу годишњице пробоја Солунског фронта које је узалуд спроводио годину дана, јер је након читавог тог посла, без информисања Рајса, утврђен нови организациони одбор и кроз други датум обиљежавања. Због таквог односа он се пред крај живота и повукао са јавних функција изјавивши да се његов рад „толико омета и багателише, да ми се довољно ставља на знање како вам више нисам потребан” (Политика 1928, 1). Управо овај интервју направљен је поводом спекулација да Рајс намјерава да напусти Србију, што је он и потврдио истичући да га је наш народ „својим херојством и својом племенитошћу толико освојио” да је рјешео да у Србији остави своје кости, али да је разочаран ометањем у раду и принуђен да размишља о одласку. „Очекивао сам да ме нико не омета у моме раду на добру ове земље и овога народа. Међутим, ја сам скоро увек, не само ометан, већ сам увек, кад сам такав посао почињао, добијао ногу у леђа”, изјавио је др Рајс (Политика 1928, 1).

Не само да је његов рад био оспораван, него је доживљавао и јавне непријатности. Тако је једном приликом пријавио надлежнима

да полицајци у јужној Србији злоупотребљавају положај отимајући новац од народа. Међутим, они због своје политичке припадности нису били кажњени, и чак су Рајса толико јавно извријеђали да је био принуђен да поднесе оставку (Рајс 1928). Након подношења оставке, исти они који су га позвали да помогне Србији у рату, нису марили за њега.

„А када су ме интриге и прљавштине забушаната из Министарства унутрашњих дела (и то мене који сам све своје поклатио вашој земљи) принудиле да поднесем оставку и тако изгубим скромну плату, исти тај Пашић је одбио да ме прими”, тврдио је Рајс (Рајс 1928, 47). Пашић је *„био реалиста и мислио да су сви људи као он”* и када су му приговорили због лошег поступања према Арчибалду Рајсу он је рекао: *„Па, шта хоће тај човек? Три пута сам му нудио новац, а он је одбио?”* (Рајс 1928, 47)

На жалост, чак је и смрт овог великог пријатеља нашег народа била предмет новинских расправа и довођена у везу са свађом са бившим министром, Миланом Капетановићем, који му је био комшија, како су писале новине дан послије Рајсове смрти (Политика 1929).

Ипак, ништа од овога није умањило поштовање које је уживао у народу и медијима. На насловној страни Политике после његове смрти Миомир Миленовић, уредник овог дневног листа писао је: *„Нестао је један велики пријатељ нашег народа, и више него пријатељ, један од наших, један од вредних сарадника на великом делу нашег Ослобођења”* (Политика 1929, 1). Његовој сахрани, поред званичника, присуствовао је и велики број грађана, „разних културних и хуманих организација, и велики број ратника, другова са фронта Арчибалда Рајса” (Марковић 2010).

АРЧИБАЛД РАЈС ПОНОВО МЕЂУ СРБИМА

Име Арчибалда Рајса у последњих 30 година у српској јавној сфери има искључиво позитивну конотацију. Још 1994. године у Крупњу је добио спомен-чесму, а данас се у медијима назива војником „истине и правде” (Вулићевић 2021). Он се сматра пријатељем наше земље, примјером странца који је учинио много за Србију и поправљање слике Србије у свијету, и човјека који је успио да проникне у колективни дух нашег народа и да препозна и наше врлине и наше мане. Због тога се о њему све више пише и говори, а постоје иницијативе „да готово у сваком граду по једна улица

или школа понесу Рајсово име” (Andelković 2021). За сада, улице са овим називом постоје у Београду (на Чукарици и у насељу Вранић у Барајеву), Крушевцу, Новом Саду, Зајечару, Врбасу, Зрењанину, Обреновцу, Крагујевцу, Пожаревцу, Смедереву, Сурдулици, Лозници, општини Мало Црниће и Бања Луци. Од 2003. године једна основна школа у Београду је понијела име „Др Арчибалд Рајс”.

На осамдесету годишњицу Рајсове смрти, 2009. године, у Топчидерском парку у Београду обновљен је споменик који му је још 1931. године подигло Удружење резервних официра и ратника, а израдио вајар Марко Брежанин. Овај споменик уписан је на списак споменика културе (Споменици културе у Србији n.d.) и представља непокретно културно добро Србије, као и кућа у којој је живио до смрти а која се налази у Булевару војводе Мишића у Београду. Десет година након тога, поводом 90 година од његове смрти 2019. године снимљен је и приказан и документарни филм „Чујте Срби - Арчибалд Рајс” редитеља Горана Вукчевића. „Невероватно колико је тога дао за 54 године, а умро је разочаран - наводи Вукчевић. ” (Džodan 2014). Поред филма, 2021. године у Службеном гласнику је објављена и занимљива књига инспирисана Рајсовим животом и дјелом - „Шифра Рајс”, аутора Лазара Јовановића који сматра да Рајс није довољно видљив у српској јавности и да велика већина зна само да је написао „Чујте Срби” (Marković 2022).

Научне институције, нарочито оне које се баве областима за које је др Арчибалд Рајс био стручан такође му одају почаст на различите начине. На Криминалистичко-полицијском универзитету у Београду постоји спомен соба Арчибалда Рајса, у којој се налазе предмети као што су штап са угравираним Рајсовим иницијалима, његов ручни сат, лула и муштика, портрет Арчибалда Рајса који је 1929. године насликао Марсел Амиге, и друге ствари, а сама спомен соба се може погледати и онлајн. На овом факултету и једна сала носи име „Свечана сала – Арчибалд Рајс”. Такође, од 2011. године одржава се и Међународни научни скуп „Дани Арчибалда Рајса” у организацији ове научне установе, у ком учествују стручњаци, професори и академски радници из области „права, безбједности, криминалистике, студија полиције, форензике, медицине, као и чланови националног безбједносног сектора који учествују у едукацији полиције, војске и других безбједносних служби” (Milošević 2013, 9) из бројних земаља, а након сваког скупа објављује се зборник научних радова.

Оно што је занимљиво је начин спомињања лика и дјела др Арчибалда Рајса у јавности и медијима. Наиме, много мање се говори о самом његовом животу и дјелу, а много више се инструментализује његово име и радови, односно Рајс и оно што је писао о Србима користе се у медијским наративима као аргумент у прилог одређеној тези која се од стране наратора жели истаћи.

Тако са једне стране они који желе позвати на јединство и изазвати позитивну емоцију, а то су најчешће јавни званичници, користе име Арчибалда Рајса као симбол и персонификацију тема и вриједности као што су храброст, слога, поштење, пријатељство према српском народу итд. Нпр. министар Републике Србије, Ивица Дачић, говорећи о Рајсу истакао је: «Да је данас жив, занимало би ме шта би рекао. Али, оно што је као поука остала за нас јесте да будемо јединствени, да заједно дефинишемо своје националне и државне интересе и да као народ заједно идемо напред» (Дачић 2014).

Слично говоре и званичници града Београда који сваке године обиљежавају годишњицу Рајсове смрти испред споменика у Топчидерском парку. „Град Београд ће наставити да чува сећање на великог српског патриоту, хуманисту, утемељивача форензике у Србији и искреног српског пријатеља” (Beoinfo 2022) истакла је заменица градоначелника Београда, Весна Видовић 2022. године, а и помоћник градоначелника 2019. године, Андреја Младеновић је говорио: „Др Арчибалд Рајс био је велики пријатељ српског народа, сјајан стручњак који је обележио своје време, али и будућност остављањем важних порука о нашим манама и врлинама које недовољно истичемо и негујемо. Његове поруке остају поколењима која долазе и надам се да ћемо из његове заоставштине научити много и да његову улогу никада нећемо заборавити” (Blic 2019).

Са друге стране, они који критикују стање у друштву, јавној администрацији, медијима или држави помињу Арчибалда Рајса користећи се наративом компарације, односно узимају Рајсове примјере и записе о корупцији, лошем стању у управи или поткупљивости елите као аргументе у прилог тези да те аномалије до данас нисмо искоријенили. Новински наслови текстова о Рајсу су у том смислу индикативни и најчешће су у форми питања „да ли су Срби чули Арчибалда Рајса?” и „где би Србија данас била да смо га послушали” (RTS 2016; Živanović Popović 2016; Ђорђевић 2019; Anđelković 2021).

Тако се рецимо Рајсово свједочење о примјеру тадашњег министра финансија Стојадиновића, који је избјегао учешће у рату, али

је злоупотребио положај да се обогати тргујући ратним обвезницама, користи када се говори о савременим ратним профитерима, Рајсово критиковање корупције у Краљевини СХС или примјер о господину Вукићевићу, који је био гимназијски професор, а по уласку у политику брзо постао власник две велике зграде у Београду (Рајс 1928) користе да би се указали на укоријењеност корупције у српској политици, а примјери наведени у „Чујте Срби”, како „вагони робе често и не полазе ако их не покрене свежањ новчаница које даје шефу станице” а „предмети на царини и код полицијског комесари одуговлаче ако нема подстрека у виду бакшиша” (Рајс 1928, 19) користе се да би се указало на сличне аномалије мита и злоупотребе службеног положаја данас (Ђорђевић 2019). Тврди се да „све оно на шта је овај велики човек указивао постоји и данас – корупција на свим нивоима, страначка запошљавања, политичко богаћење” (Živanović Porović 2016).

Подаци и истраживања стручних организација говоре у прилог томе да нисмо довољно чули оно што нам је др Арчибалд Рајс писао. Према извјештају који је за 2022. годину објавила „Транспарентност Србија”, Република Србија је на листи перцепције корупције пала за још пет мјеста и сада је на 101. мјесту од 180 земаља из цијелог свијета (Transparentnost Srbija 2023).

Поред овога и његова смрт се инструментализује те се у медијима из године у годину репликују сензационалистичка писања о нестанку срца др Арчибалда Рајса. Наиме, по Рајсовој жељи његово срце је постхумно положено у урну на Кајмакчалану и по званичној верзији ту урну су сломили бугарски војници почетком Другог свјетског рата, а Рајсово срце сакрили. Међутим 2014. године је објављен новински текст у ком се наводи да „становници те области тврде да је срце Арчибалда Рајса остало у маленој цркви Светог Петра све до повлачења ЈНА из Македоније почетком деведесетих година” (Blaževska 2014) и да га је један од војника понио замотаног у хартију да га сачува али да се и даље не зна гдје га је склонио. Овај текст се након тога често понавља у српским медијима са насловима „Мистерија на Кајмакчалану”, „Где је нестала урна са срцем Арчибалда Рајса”, „Нестало срце великог српског пријатеља” и слично.

ЗАКЉУЧАК

*Каг ми се овде, у земљи српској,
Заврши сјаза живојних дана
Желим да моје срце почива
Високо изнад Кајмакчалана.

И засјао је с тоом тојлом жељом
И своје леје очи за навек свео
Пошто је дао Србији грајој
Снове и младост и живој цео*

- писао је Војислав Илић Млађи у пјесми „Заветна жеља др Рајса”. И заиста је др Арчибалд Рајс дао Србији „*снове и младост и живот цео*”. Како видимо, његове заслуге на расвијетљавању злочина над српским цивилним становништвом у Мачви, Подрињу, Јадру и другим мјестима али и његова храброст и пријатељство због којих је проживио судбину српске војске иако није морао, биле су препознате од стране војника, народа и тадашњих медија и тако је остало све до његове смрти и послје ње. Чинило се да и државни функционери и политичари тога доба уважавају др Рајса с обзиром на његово учешће на Мировној конференцији у Паризу и добијање задужења у Србији по завршетку Првог свјетског рата. Међутим, из писања медија и историјских извора видимо да је Рајс наилазио на бројне препреке у свом раду у послјератној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и чак био предмет политичких интрига.

Дјелује да у последњих 30 година име др Арчибалда Рајса постаје битан дио онога што зовемо јавна историја. Све више улица добија његово име, појављују се књиге инспирисане његовим радом, јавни званичници сваке године обиљежавају дан Рајсове смрти испред споменика у Топчидерском парку у Београду, а од 2011. године одржава се међународни научни скуп посвећен њему и областима за које је био стручан.

Оно што је занимљиво је да се у јавној сфери његово име често инструментализује односно сјећање на његов лик и дјело користе се да би се указало на одређене појаве у српском друштву данас или да би се потврдио аргумент у вези са неким нашим особинама. Просто речено, Рајс се у медијима и јавности чешће помиње да бисмо говорили сами о себи него да бисмо говорили о његовом животу и дјелу.

РЕФЕРЕНЦЕ

Вулићевић, Марина. 2021. „Војник истине и правде.” *Политика*. Последњи приступ 4. мај 2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/478262/Vojnik-istine-i-pravde>.

Дачић, Ивица. 2014. „Рајс – велики познавалац српског народа.” *СПС званична веб презентација*. Последњи приступ 5. мај 2023. <https://www.sps.org.rs/2014/03/03/rajs-veliki-poznavalac-srpskog-naroda/>.

Ђорђевић, Миодраг Р. 2019. „Чујте, Срби, чувајте се себе.” *Политика*. Последњи приступ 4. мај. <https://www.politika.rs/scc/clanak/434165/Cujte-Srbi-cuvajte-se-sebe>.

Колаковић, Александра (2023), „Јавна историја (l’histoire publique) у Француској.” Културни центар Новог Сада, веб презентација. Последњи приступ 3. мај. <https://www.kcns.org.rs/agora/javna-istorija-l-histoire-publique-u-francuskoj/>.

Марковић, Живко (2010), „Родолф Арчибалд Рајс.” *Глас Цера, Часопис за духовни и национални препород*. Последњи приступ 5. мај 2023. <https://glassacera.wordpress.com/2010/11/27/%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%84-%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B8%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B4-%D1%80%D0%B0%D1%98%D1%81/>.

Политика. 1921. „Професор Др Р. А. Рајс.” Београд: 5. децембар 1921.

Политика. 1926. „Др Рајс капетан наше војске.” Београд: 24, септембар 1926.

Политика. 1928. „Професор Рајс напушта нашу земљу.” Београд: 11. септембар 1928.

Политика. 1929. „Р. А. Рајс.” Београд: 9. август 1929.

Рајс, Арчибалд. 1928. Чујте Срби. Етхос.

Рајс, Арчибалд. 2014. Писма са српског фронта 1916-1918. Нови Сад: Артпринт.

Andelković, Nataša. 2021. „Arčibald Rajs: Da li su i koliko Srbi čuli prijatelja iz Prvog svetskog rata.” *BBC*. Poslednji pristup 9. мај 2023. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-57708547>.

Blaževska, Katerina. 2014. „Gde je srce Arčibalda Rajsa?” *DW*. Poslednji pristup 9. maj 2023. <https://www.dw.com/sr/gde-je-srce-ar%C4%8Dibalda-rajsa/a-17926172>.

Blic. 2019. „Venci na spomenik arčibaldu rajsu Obeleženo 90 godina od smrti velikog prijatelja srpskog naroda.” Poslednji pristup 9. maj 2023. <https://www.blic.rs/vesti/beograd/venci-na-spomenik-arcibaldu-rajsu-obelezeno-90-godina-od-smrti-velikog-prijatelja/dvlp1ly>.

Beoinfo. 2022. „Vesna Vidović položila venac na spomenik Arčibaldu Rajsu.” Poslednji pristup 9. maj 2023. <https://www.beograd.rs/lat/beoinfo/1796598-vesna-vidovic-polozila-venac-na-spomenik-arcibaldu-rajsu/>.

Džodan, Neven. 2014. „Tajne fotografije Arčibalda Rajsa.” *Blic*. Poslednji pristup 8. maj 2023. <https://www.blic.rs/kultura/vesti/tajne-fotografije-arcibalda-rajsa/4d7hy0g>.

Milošević, Goran ur. 2013. „Tematski zbornik radova – Dani Arčibalda Rajsa.” Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, Službeni glasnik.

Marković. M. 2022. „Rajsovo zaveštanje: Policijski inspektor Lazar Jovanović, autor trilera u izdanju Službenog glasnika.” *Novosti*. Poslednji pristup 10. maj 2023. <https://www.novosti.rs/kultura/vesti/1129559/rajsovo-zavestanje-policijski-inspektor-lazar-jovanovic-autor-trilera-izdanju-sluzbenog-glasnika>.

Pivljanin, Ranko. 2014. „Prljavi i zli Srbi.” *Blic*. Poslednji pristup 2. maj 2023. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/prljavi-i-zli-srbi/xlhzy4c>.

RTS. 2016. „Da li su Srbi čuli Arčibalda Rajsa.” <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/2413018/da-li-su-srbi-culi-arcibalda-rajsa.html>.

Transparentnost Srbija (2023), “CPI 2022 konferencija za novinare TS i detaljni podaci CPI 2022.” Poslednji pristup 4. maj 2023. <https://www.transparentnost.org.rs/sr/istraivanja-o-korupciji/indeks-percepcije-korupcije-cpi>.

Zarić, Snežana. 2014. „Bestijalnost kakvu Evropa nije videla!” *RTS*. Poslednji pristup 10. maj 2023. <https://web.archive.org/web/20140705102809/http://www.rts.rs/page/stories/sr/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8+%D1%80%D0%B0%D1%82/story/2216/Srbija+u+Velikom+ratu/1599625>

[/%E2%80%9EBestijalnost+kakvu+Evropa+nije+videla!%E2%80%9C.html](#).

Živanović Popović, Natalija. 2016. „Čujte Srbi! Gde bi Srbija danas bila da smo pre gotovo jednog veka poslušali reči Arčibalda Rajsa.” *Blic*. Poslednji pristup 10. maj 2023. <https://www.blic.rs/vesti/politika/cujte-srbi-gde-bi-srbija-danas-bila-da-smo-pre-gotovo-jednog-veka-poslusali-reci/ynppzql>.

Jelena Vujanović*

Institute for Political Studies, Belgrade

ARCHIBALD REISS IN SERBIAN MEDIA AND SERBIAN SOCIETY: THEN AND NOW

Resume

When the name “Archibald Reiss” is mentioned in Serbian society today, it has a positive connotation and a heroic narrative. He was a foreigner who knew the soul of the Serbian people and was on our side in the most difficult moments. A friend of our people who described our virtues but also criticized some of our collective characteristics.

How was this Swiss man portrayed in our media and public throughout history, and how do we write about him today? Did citizens, media and public officials observe and respect him in the same way while he was alive, during his stay and work in Serbia? On the other hand, can it be said that the collective characteristics he attributed to us are still present, more than 90 years after the publication of the book “Listen Serbs?”

Keywords: *Archibald Reiss, social networks, public history, collective memory, national identity*

* E-mail address: jelevujanovic@gmail.com.